

КЛЮЧОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

KEY APPROACHES TO FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE US GEOPOLITICAL STRATEGY: THEORETICAL ASPECTS

Леванчук І.В.,

аспірант кафедри міжнародного регіоназнавства

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

На основі аналізу наявних теоретичних розробок щодо формування та реалізації геополітичної стратегії США проведено їх порівняння та структурування. Визначено, що геостратегія є сукупністю процесів артикуляції й агрегації національних інтересів і вироблення відповідного цим інтересам зовнішньополітичного курсу держави. Тому процес її формування і реалізації має враховувати історичні умови зовнішньополітичної діяльності держави, а також гео економічні, військово-політичні, гуманітарні, соціальні та інституційні чинники розвитку суб'єкта. Завдяки розгляду провідних теоретичних підходів до формування та реалізації геополітичної стратегії США виявлено їхні подібні ознаки та ключові відмінності. Зроблено висновок, що в основі зовнішньополітичного курсу США знаходиться симбіоз цих теоретичних розробок. Отже, їхнє застосування залежить від внутрішніх і зовнішніх умов розвитку держави й особливостей функціонування глобальної системи міжнародних відносин.

Ключові слова: геополітична стратегія, США, доктрина, стратегія, зовнішня політика, геостратегічна школа.

На основе анализа имеющихся теоретических разработок касательно формирования и реализации геополитической стратегии США проведено их сравнение и структурирование. Определено, что геостратегия является совокупностью процессов артикуляции и агрегации интересов и выработки соответствующего этим интересам внешнеполитического курса государства. Поэтому процесс ее формирования и реализации должен учитывать исторические условия внешнеполитической деятельности государства, а также геоэкономические, военно-политические, гуманитарные, социальные и институциональные факторы развития субъекта. В результате рассмотрения ведущих теоретических подходов к формированию и реализации геополитической стратегии США выявлено их общие признаки и ключевые отличия. Сделан вывод, что в основе внешнеполитического курса США находится симбиоз данных теоретических разработок. Соответственно, их применение зависит от внутренних и внешних условий развития государства и особенностей функционирования глобальной системы международных отношений.

Ключевые слова: геополитическая стратегия, США, доктрина, стратегия, внешняя политика, геостратегическая школа.

On the basis of the analysis of existing theoretical developments concerning the formation and implementation of the US geopolitical strategy, their comparison and structuring are carried out. The geostrategy is determined to be a set of processes of articulation and aggregation of the national interests and development of a foreign policy course of the state that is in line with these interests. Therefore, the process of its formation and realization should take into account historical conditions of foreign policy activities of the state, as well as geo-economic, military and political, humanitarian, social and institutional factors of the subject's development. After considering the leading theoretical approaches to the formation and implementation of the US geopolitical strategy, their similarities and key differences are identified. The symbiosis of these theoretical developments is concluded to be the basis of the US foreign policy course. Consequently, their application depends on the internal and external conditions of the state's development and the peculiarities of the global system of international relations.

Key words: geopolitical strategy, US, doctrine, strategy, foreign policy, geostrategic study.

Постановка проблеми. У межах сучасної системи міжнародних відносин Сполучені Штати Америки, залишаючись першою за сукупною потужністю державою світу, намагаються реалізовувати різноманітні напрями свого зовнішньополітичного курсу на території різних країн і регіонів. Фундаментальні міжнародно-політичні тенденції, які виявляються в зміні глобального міжнародно-політичного балансу сил і подальшому загостренні наявних викликів і загроз, потребують блискучої реакції лідерів міжнародних відносин, що вимагає постійної кореляції стратегічного курсу США [1, с. 28]. Оскільки сьогодні в основу зовнішньої політики цієї держави закладено її ключові національні інтереси, захист останніх спирається

на наявність геополітичної стратегії, завдяки якій Сполучені Штати отримують змогу визначати лінію своєї поведінки в міжнародному вимірі на локальному, регіональному та глобальному рівнях. Відтак вагомого значення набувають ключові підходи до формування та реалізації геополітичної стратегії США, адже геостратегічне мислення та його трансформації вибудовують доктринальні основи зовнішньої політики цієї держави, практична реалізація якої впливає на світовий порядок і становище всіх елементів модерної системи міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на актуальність питань, пов'язаних із формуванням і реалізацією геополітичної стратегії

США, теоретичним аспектам їхнього розгляду присвячена доволі незначна частина публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів. Зокрема, аналізуючи наявні доробки геостратегічних шкіл Сполучених Штатів, автор використовував напрацювання таких учених, як З. Бжезинський [3], У.Р. Мід [5; 6], Б. Позен та Е. Росс [7; 8], С. Халпер та Дж. Кларк [4]. Серед науковців держав пострадянського простору аналіз цієї проблематики частіше проводиться в емпіричному ключі. Відтак автор використав теоретичні розробки С. Сидоркіна [2] та М. Фесенка [1] для дослідження феномену геополітичної стратегії як такої.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вважаємо за доцільне подальше вивчення обраної тематики та структурування наявного дослідницького матеріалу. Адже в сучасному теоретичному полі української науки про міжнародні відносини практично відсутні напрацювання, що стосувалися б теоретико-доктринальних засад формування та реалізації геополітичної стратегії США, а також упорядкований аналіз робіт західних учених із цієї тематики.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою статті є висвітлення та докладний аналіз наявних наукових розвідок, що стосуються теоретичних підвалин формування та реалізації геополітичної стратегії США, а також їхнє структурування й визначення місця в контексті формування зовнішньої політики цієї держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на новітні тенденції й умови здійснення зовнішньої політики з боку окремих державних акторів, можна констатувати, що визначення становища держави на світовій політичній арені напряму пов'язане з кількома чинниками. По-перше, вагомого значення набуває економічна сфера розвитку суспільства та військова потужність держави, що визначають її роль як окремого елемента системи міжнародних відносин. Розробка доктрини (зовнішньополітичного курсу) державного актора спирається на культурно-гуманітарні чинники розвитку соціуму й історичну специфіку вибудовування ним міжнародних взаємозв'язків з іншими контрагентами. Агрегація інтересів і відповідних їм варіантів діяльності держави розгортається в рамках соціальної підсистеми (зокрема, її політичного та інституційного секторів).

Розглядаючи геополітичну стратегію як сукупність процесів артикуляції й агрегації національних інтересів і вироблення відповідного цим інтересам зовнішньополітичного курсу держави [2, с. 8], можна стверджувати, що процес формування і реалізації геополітичної стратегії має враховувати всі зазначені чинники. Тобто, зважаючи на статус США, котрі після завершення «холодної війни» стали фактично єдиною світовою суперпотою, вважаємо за доцільне розглядати підтримку

такого становища як основу та центральну ланку формування всіх геополітичних стратегій цієї країни, сутнісне наповнення яких змінюється відповідно до позицій та історичних умов зовнішньополітичної діяльності представників її влади протягом конкретного періоду часу з урахуванням гео економічних, військово-політичних, гуманітарних, соціальних та інституційних чинників розвитку.

Так, розглядаючи еволюцію американського геостратегічного мислення в постбіполярний період, З. Бжезинський виділяє дві домінуючі позиції – глобалізм і неоконсерватизм. Після розпаду СРСР колишні уявлення про світову політику вже не могли служити надійним орієнтиром для прийняття зовнішньополітичних рішень. Тому, намагаючись визначити обриси нового світового порядку, окремі представники політичної та експертної еліти США почали розглядати можливість створення глобального демократичного устрою [3, с. 35–36]. Прихильники глобалізації акцентували увагу на нових комунікаційних технологіях, важливості фінансових потоків і розширенні процесів економічної інтеграції провідних світових держав. Глобалізм проголошував прихід « нової ери міжнародних відносин », основними ознаками якої З. Бжезинський назвав взаємозалежність і поєднання [3, с. 37]. По суті, така позиція відповідала традиційним ліберальним уявленням про значення міжнародної торгівлі для розвитку демократії і запобігання воєн.

Неоконсерватизм, на противагу глобалізму, характеризувався критичними оцінками подальшого розвитку НАТО та ролі США у цій структурі, закликаючи адміністрацію рішучіше покладатися на американську політичну і військову могутність під час реалізації ключових зовнішньополітичних завдань [3, с. 42]. Черговим етапом у розвитку неоконсервативних поглядів на вибудовування геополітичної стратегії США став момент практичного військового « зіткнення з фундаменталістським ісламом », що на практиці довів утопічність ідей глобального об'єднання країн світу [3, с. 45]. Як підкреслюють С. Халпер і Дж. Кларк, неоконсервативні погляди на формування геостратегії США наразі характеризуються зосередженістю на трьох постулатах:

- 1) релігійно обґрунтованому переконанні в тому, що доля людини – постійний вибір між добром і злом;
- 2) твердженні, що відносини між державами визначаються військовою силою;
- 3) підвищеній увазі до Близького Сходу й ісламської релігії як до основних загроз американським національним інтересам [4, с. 62–63].

Хоча картина інтелектуального поля, представлена З. Бжезинським, відображає найпомітніші зміни, що відбулися в американському геостратегічному мисленні після завершення « холодної

війни», її було вдосконалено У.Р. Мідом, який виділяє не дві, а чотири стійкі традиції формування геополітичних стратегій США – т. зв. традиції Томаса Джефферсона, Вудро Вільсона, Александра Гамільтона й Ендрю Джексона [5].

Традиція Томаса Джефферсона в якості головного національного інтересу США розглядає задачу збереження американської демократії. У зв'язку з цим вона відкидає зовнішньополітичний авантюризм і зводить інтереси США за кордоном до мінімуму. Пріоритетом зовнішньої і внутрішньої політики вважається свобода, а не комерція. Соціальну базу цієї традиції забезпечують фермери, незалежні дрібні підприємці, лібертарианці й ізоляціоністи. Ця традиція характеризується популістською ідентичністю та вірою в американську винятковість, що поєднуються з несприйняттям іммігрантів і загальним курсом на ізоляціонізм держави в міжнародних відносинах [5, с. 6].

Геополітична традиція Вудро Вільсона основним національним інтересом Сполучених Штатів вважає поширення американських цінностей (демократії, прав людини, свободи віросповідання) по всьому світу. В якості соціальної бази цієї традиції виступають місіонери, юристи, котрі є фахівцями в галузі міжнародного права, організації із захисту прав людини. Прихильники цієї традиції зазвичай дотримуються мультикультурної ідентичності в процесі реалізації зовнішньополітичних завдань [5, с. 6–7].

У рамках традиції Александра Гамільтона головний національний інтерес США полягає в підтримці і розвитку американських підприємств, що потребує свободи морів, протекціоністських заходів на початковому етапі розвитку індустрії з подальшою активізацією зовнішньої торгівлі. Послідовники цієї традиції суворо дотримуються політики «відкритих дверей» для американського експорту. Її соціальною базою є торговельний і бізнесовий класи та банкіри, а особливістю – плюралістична культурна ідентичність держави з подальшим проєціюванням її за кордоном [5, с. 6–7].

Прихильники традиції Ендрю Джексона ключовим американським національним інтересом називають збереження військової могутності держави, спираючись на демократичний популізм і допускаючи участь у війнах лише за наявності значної військової переваги США із залученням всіх доступних сил. Соціальна підтримка даної традиції забезпечується на основі постулатів американської військової культури честі та індивідуалізму. Філософія традиції ґрунтується на сильному патріотичному почутті, жорстко протиставляючи «Я» США та значимих для них «Інших» і використовуючи національну символіку, що прославляє героїчне минуле країни [5, с. 7–8].

Хоча запропоновані У.Р. Мідом традиції вибудовування геополітичних стратегій є більшою

мірою культурним (символічним) підґрунтям їх формування, стійкість певних образів, символів і сюжетів в американській зовнішній політиці безсумнівна. Відтак, продовжуючи свої дослідження, вчений пропонує нову ідеологію американського «Відродження». На його думку, протягом усієї історії розвитку американської зовнішньої політики її сутність визначалася в рамках дебатів економічних націоналістів (партія Гамільтона), ідеалістично налаштованих інтернаціоналістів (партія Вільсона), ізоляціоністів (партія Джефферсона) і популістів націоналістичного спрямування (партія Джексона). Тому сьогодні, формуючи геостратегічні основи зовнішньої політики США, американські високопосадовці не прагнуть створити нову традицію в політичному мисленні, а хочуть домогтися переваг у процесі поновлення старих ідей у контексті американського «Відродження» [6, с. 70].

По суті, нових послідовників Александра Гамільтона від колишніх представників цієї традиції відрізняє впевненість в економічному майбутньому США й орієнтація на військово-промисловий комплекс. Прихильники традиції Вудро Вільсона, як і раніше, дотримуються ідеалістичної лінії у світовій політиці, але з набагато більшим сумнівом ставляться до діяльності міжнародних інституцій. Інша важлива відмінність полягає в спробі поєднати ідеї протестантизму з ортодоксальним іудаїзмом, що У.Р. Мід ототожнює з модерним неоконсервативним рухом. Натомість т. зв. «джексоніанці» зберегли прихильність індивідуалізму й упередженість щодо бюрократичних установ і соціальної політики уряду. Однак соціальна база цієї традиції змінила не тільки географію, а й професійну належність: новими прихильниками популістської політики Ендрю Джексона стали «блакитні комірці», які об'єдналися з великим капіталом проти заходів бюрократичного регулювання й «експертократії» різного роду професіоналів. Цікаво, що серед прихильників «Відродження» дослідник не називає послідовників ізоляціоністської політики Томаса Джефферсона [6, с. 71–80].

Аналізуючи цей підхід, можна зробити висновок, що, згідно з позицією У.Р. Міда, американське геостратегічне мислення залишається «розірваним» між класичними чотирма традиціями й оновленими парадигмами, що зародилися в світлі ідей американського «Відродження». Відтак концепцію дослідника, на наш погляд, слід розглядати як синтез тенденцій суспільної свідомості, а не виокремлення конкретних основ геополітичних стратегій США.

Набагато детальніший опис процесу формування геостратегій США пропонують Б. Позен і Е. Росс, виділяючи чотири критерії для розмежування різних типів американського геостратегічного мислення:

- 1) цілі держави в міжнародній політиці;
- 2) базові уявлення про природу міжнародних відносин;
- 3) військові та політичні інструменти, необхідні для реалізації тієї чи іншої стратегії;
- 4) позиція держави щодо ключових проблем світової політики (регіональні конфлікти, розширення НАТО, розповсюдження ядерної зброї) [7, с. 20].

На основі цих критеріїв дослідники виділили чотири геополітичні стратегії, які з'явилися в США після закінчення «холодної війни»: стратегія неоізоляціонізму, стратегія вибіркової участі, стратегія кооперативної безпеки і стратегія першості.

Неоізоляціонізм, як відзначають Б. Позен і Е. Росс, є найменш амбітною і найменш привабливою геополітичною стратегією для США. Адже навіть прихильники обмеження участі Сполучених Штатів у міжнародній політиці намагаються уникати категорії «ізоляціонізм», замінюючи її поняттям «невтручання». На їхню думку, національні інтереси США повинні обмежуватися обороною території держави, тому остання має уникати будь-яких зовнішньополітичних ініціатив (наприклад, підписання угод про вільну торгівлю або участі в збройних конфліктах у країнах «третього світу»). Крім того, неоізоляціоністи наполягають на скороченні витрат на збройні сили і необхідності ведення політики протекціонізму [8, с. 151–152].

Стратегія вибіркової участі пропонує зміцнювати мирні відносини з державами, що володіють потужним військовим і промисловим потенціалами. Прихильники цього підходу виходять з того, що найбільшою загрозою національній безпеці США є ймовірний конфлікт між провідними світовими державами, тому американська дипломатія повинна прагнути до встановлення мирних і міцних відносин із головними суб'єктами міжнародної політики. Інструментом реалізації цих цілей має бути збереження НАТО, однак ця організація повинна обмежити процес прийняття нових членів і територіальне розширення на Схід. Участь США у регіональних конфліктах уможливиться лише в разі виникнення загрози загострення відносин між великими державами [8, с. 153].

Стратегію кооперативної безпеки відрізняє широке розуміння національних інтересів, яке спирається на уявлення про неподільність миру, тобто про неможливість його збереження лише в одній частині світу. Підтримання мирних відносин між державами прихильники такої стратегії сподіваються забезпечити розширенням спільноти демократичних держав і розвитком міжнародних інституцій на зразок ООН. Така логіка надає НАТО можливість виконувати важливу місію з підтримання регіональної безпеки, що, однак, потребує суттєвої трансформації її цілей та організаційної структури з подальшим розширенням кількості членів даного об'єднання [7, с. 22–27].

Стратегія першості, як і стратегія вибіркової участі, передбачає збереження мирних відносин між державами. Однак створення союзів і підтримання балансу сил прихильниками цієї стратегії вважаються недостатнім і неефективним засобом для досягнення мети. На їхню думку, лише беззаперечне лідерство єдиної наддержави може забезпечити умови відсутності регіональних конфліктів і усунути причини протистояння між державами задля досягнення позицій домінування. Таким чином, акцент робиться не стільки на збереженні миру, скільки на зміцненні панівного становища США в світі [8, с. 154–155].

Провівши паралель між запропонованими підходами до формування геополітичних стратегій США, можемо виділити п'ять геостратегічних парадигм, нині притаманних зовнішній політиці Сполучених Штатів: ізоляціонізм (традиція Джефферсона); стратегія кооперативної безпеки (глобалізм З. Бжезинського та традиція Вільсона); стратегія вибіркової участі (традиція Гамільтона); традиція Джексона; стратегія першості (неоконсерватизм З. Бжезинського та «відроджені вільсоніанці» У.Р. Міда). У процесі реалізації зовнішньополітичного курсу держави в постбіполярний період лідери США намагаються застосовувати свого роду симбіоз геостратегічних парадигм, змінюючи їх залежно від геополітичних конфігурацій і важливості забезпечення національних інтересів держави в різних частинах світу.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, важливим є еволюційне розмежування застосування згаданих геополітичних стратегій у процесі реалізації зовнішньої політики США після завершення «холодної війни». Розгляд розвитку американських геостратегій в історичній ретроспективі наразі дозволяє не тільки виділити ключові етапи геостратегічних зрушень у зовнішній політиці США, а й сформулювати системне уявлення про двостороннє стратегічне партнерство цієї держави з Україною. Послідовно аналізуючи зміст зовнішньополітичних курсів американської влади після завершення «холодної війни», можна дійти висновку, що ключовим чинником трансформацій геостратегії цієї країни є зміна президентських адміністрацій. Однак зовнішньополітичні підходи останніх у регіональному та загальнопланетарному масштабах відрізняються лише певними новаціями, зберігаючи основний курс на лідерство країни в міжнародних відносинах. Це яскраво доводить аналіз ключових підходів до формування та реалізації геополітичних стратегій США – по суті, основних парадигм американського геостратегічного мислення, котрі можуть застосовуватися під час вивчення й прогнозування зовнішньої політики нинішньої адміністрації Сполучених Штатів, у т. ч. і щодо України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фесенко М. Глобальне стратегічне партнерство провідних акторів: теоретико-методологічний вимір. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 1 (43). С. 24–29.
2. Сидоркин С.А. Геополитические стратегии России и США. Сравнительный анализ: 1989–2009 гг.: дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. Москва, 2009. 203 с.
3. Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы. М.: Международные отношения, 2007. 240 с.
4. Халпер С., Кларк Дж. Неоконсерваторы: новая политическая группа интересов. Прогнозис. 2006. № 2 (6). С. 57–85.
5. Mead W.R., Leone R.C. Special providence: American foreign policy and how it changed the world. New York: Routledge, 2002. 400 p.
6. Мид У.Р. Власть, террор, мир и война. Большая стратегия Америки в обществе риска / пер. с англ. А. Георгиева, М. Назаровой. М.: Прогресс-Традиция, 2006. 208 с.
7. Posen B.R., Ross A.L. Competing visions for US grand strategy. International Security. 1996/1997. Vol. 21, № 3. P. 5–53.
8. Dombrowski P., Ross A.L. The new strategic triangle and the US grand strategy debate. Changing Transatlantic security relations: Do the US, the EU and Russia form a new strategic triangle? London; New York: Routledge: Taylor & Francis Group, 2006. P. 146–166.